

УДК 81'37:165.6:82'02-5

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ “БЛАГО” У РАННЬОХРИСТИЯНСЬКІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ “ПРОПОВІДЕЙ” АВГУСТИНА БЛАЖЕННОГО)

Маріанна Войціцька

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: marianna_vtst@yahoo.com

Розглянуто мовну репрезентацію концепту “благо” на матеріалі “Проповідей” Августина. Визначено, що згаданий концепт є складним за своєю природою, охоплюючи чимало мікро-концептів. Також розглянуто лексеми, за допомогою яких реалізується згаданий концепт. *Ключові слова:* Проповіді, Августин, благо, концепт, лексема, добро.

Когнітивна лінгвістика як один із головних напрямів у мовознавстві, що досліджує нові аспекти мислення і пізнання, стала активно розвиватися з 80-х років ХХ ст. Найважливішим об’єктом когнітивної лінгвістики вчені вважають концепт, який не має нині однозначного тлумачення.

Сьогодні запропоновано сім підходів інтерпретації концепту: *логіко-філософський* (Ч. Пірс, Г. Фреге), *власне філософський* (Ж. Дельоз), *лінгвістичний* (В. Гак, О. Тараненко), *лінгвокультурологічний* (Н. Воркачев, А. Вежбицька), *когнітивний* (О. Кубрякова, М. Полюжин, З. Попова, І. Стернін), *психолінгвістичний* (О. Селіванова, І. Штерн) та *літературно-культурологічний* (Л. Крузберг, Л. Іванова, О. Кагановська, М. Рибаків). О. Селіванова розглядала концепт як “інформаційну структуру свідомості, організовану одиницю пам’яті, яка містить сукупність знань про об’єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п’яти психічних функцій свідомості й позасвідомого” [9, с. 48]. В. Карасик акцентує на “культурних концептах” – багатомірні сутнісні утворення, з яких виділяють цінності, образну і поняттєву сторони. [4, с. 17].

Лінгвокультурологія розглядає концепт як “певну ідею, фрагмент загальної людської культури, що “живе” у свідомості цілих народів, окремих етносів, так і окремих соціальних груп і, більше того, конкретних індивідуумів” [5, с. 56]. Лінгвокультурологічний підхід до розуміння концепту розглядає останній як головну одиницю культури, як “колективне змістове утворення, що фіксує своєрідність відповідної культури” [6, с. 29].

Концепт як ідеальне суще (пор.: грец. *ὄν, ὄντος* – “суще”, “істота”) володіє власним буттям і онтологією. “Концепт” як синонім й аналог “поняття” звузив свій обсяг і розширив своє утримання: наповнившись додатковими ознаками, він став спочатку “культурним концептом”, а потім – “концептом лінгвокультурним” [3, с. 46, 47].

Лінгвокультурологічний підхід розглядає концепт у рамках проблеми “мова–свідомість–культура” з погляду його місця у системі цінностей у житті людини, етимології, історії, асоціацій, які він викликає. Дослідження та опис взаємовідносин між мовою і

культурою, мовою й етносом, мовою і народним менталітетом належать до завдання лінгвокультурології, науки, що зображає лінгвокультуру як лінзу, крізь яку дослідник може побачити матеріальну і духовну самобутність етносу; певне бачення світу крізь призму національної мови, яка є виразником особливої національної ментальності [9, с. 8].

С. Г. Воркачов зазначає, що у лінгвокультурології статус концепту визначають як ментальне утворення, позначене лінгвокультурною специфікою, і це є закономірним кроком у становленні антропоцентричної парадигми гуманітарного лінгвістичного знання. [8, с. 47]. У поняття концепту С. Г. Воркачов насамперед вкладає вербалізований культурний смисл.

Оскільки, одним із головних понять у сфері духовного життя людини є поняття блага. Ми розглядатимемо цей концепт як лінгвокультурологічний аспект. У цьому полягає **актуальність** дослідження, оскільки немає комплексного дослідження концепту “*bonum*” на матеріалі “Проповідей” Августина. Ідея блага є вищою цінністю моральної свідомості. Сутність цього осердя моральності здавна привертала до себе увагу філософів, духовних діячів, моралістів. Лексема “*bonum*”, згідно з Oxford Latin Dictionary [16, с. 238], має такі значення: 1) одне з хороших речей, тверджень і т.д., які належать до певної сфери або походять з конкретного джерела; 2) будь-яка добра річ чи обставина, благо, добро; 3) удача, добробут, достаток тощо.

Як бачимо, лексема “*bonum*” має значення як “благо” так і “добро”. Благо розуміють як сукупність певних позитивних засад, що приносять користь людині. Такі значення бачимо у “Проповідах” Августина.

Предметом дослідження є способи реалізації концепту “*bonum*” в латинській мові.

Об’єктом є мовні одиниці латинської мови, до складу яких належить концепт “*bonum*”.

Мета дослідження – описати лінгвальні засоби вираження концепту “*bonum*” у тексті “Проповідей” Августина.

Глибинним бажанням людини є власне вище благо “*summum bonum*”¹. Якщо людина задовольняє своє бажання тимчасових благ, таке задоволення буде нетривким. Бо благо, яке вона знайшла, – тимчасове й швидкоплинне. Його може задовольнити лише міцне і незмінне благо. Таким благом для людини є лише Бог. Отже, у всіх людей є природне прагнення до Бога, як до вищого блага.

Евдонізм, зображений в Августина, це не є філософське поняття, згідно з яким, вищою метою є задоволення бажань чи в досягненні власного щастя. Для Августина вище – це з’єднання з благом, з чимось трансцендентним, яке знаходиться поза світом людини: *Mihi autem inhaerere Deo bonum est* (In epist. Joannis, 9,10) – Для мене благом є залишатися вірним Богові².

Споглядання Бога є вищою метою. Якщо всі сили душі спрямовані до Бога і вічності – душа знаходить мир і ясність. Ця любов є вищою заповіддю, яка містить усі інші. *Dilige, et quod vis, fac* (In epist. Joannis, 7, 8) – Люби, і роби, що хочеш.

Августин розрізняє любов до вищого блага “*caritas*” та любов до світу, тобто тимчасові блага. Ці два види любові співвідносяться одна з одною як добро і зло. “*Caritas*” – це єдина справжня любов, “*cupiditas*” – фальшива та викривлена. Тут можна сказати, що здатність бажання в обох випадках одна і та ж [13, с. 123–26]. Людина змінюється через пробудження любові до Бога і долає любов до цього світу.

¹ Це словосполучення не простежується жодного разу в “Проповідах”.

² Тут і далі переклад власний.

Словом любов “*amor*” Августин позначає насамперед бажання, які збігаються з внутрішньою волею людини. Вона може бути спрямована або вгору, а саме до Бога і вічного “*ascendit*”, або вниз “*descendit*”, – до того, що є нижче волі, тобто звернене до тимчасового. Перша любов “*caritas*”, а друга – “*cupiditas*”. Лише коли любов людини повністю спрямована до Бога, людина досягає свого призначення, і лише тоді вона знаходить мир “*quies*”. Августин вважає, що обидва види любові “*caritas*” та “*cupiditas*” в основі мають одне і теж прагнення. Любов, якої бажає людина в цьому потрібно, слід направити до Бога – вищого і неминучого блага [15, с. 45].

Людина, як і все створене Богом, є благом, але, як створеним з нічого, він – неабсолютне і недосконале благо. Бог виділив людину серед інших істот, наділивши його розумом і вільною волею, проте розум і воля людини, будучи створеними благами, недосконалі.

Августин уважав, що в онтологічному сенсі всяке буття, наскільки воно буття, є благо – більше чи менше благо, залежно від ступеня своєї участі в абсолютному бутті – в Бога [8, с. 234, 235].

Поняття “*благо*” і “*добро*” є двоаспектними, оскільки визначають два рівні людського буття. З одного боку, благо і добро – це те, що задовольняє нагальні потреби людини і дає матеріальний достаток, так звані “скарби землі”. З іншого, – *благо* і *добро* пов’язані з духовним світом людини і належать до “скарбів неба”. У християнському контексті духовне *благо* є пріоритетним стосовно земних благ, хоча обидва значення у “Проповідах” позначають лексемою “*bonum*”:

Dimidium, inquit, bonorum meorum do pauperibus (Homil. V, 5) – Половину, – каже, – маєтку свого я віддам убогим.

Totum bonum meum est, Deo inhaerere gratis (Homil. IX, 10) – Все моє благо, є триматися поруч Бога, вільно.

Adhuc lucem quidem nominavit, sed obscura sunt verba: bonum est nobis ut ipsa lux quam nominavit, illustret corda nostra, et videamus quid dixit. Hoc est quod annuntiamus, quia Deus lux est, et tenebrae in eo non sunt ullae (1; 4) – Досі він дійсно називав світлом, але слова є темні: благом є для нас, що саме світло, як він називав, повинне просвітити наші серця і ми повинні бачити те, що він сказав. Це те, що ми заявляємо, що Бог є світло, і немає жодної темряви в Ньому взагалі.

Totum bonum meum est, Deo inhaerere gratis (Homil. IX, 10) – Все моє благо, є триматися поруч Бога, вільно.

Difficilem rem nobis proposuit, fratres mei: bonum est nobis ut dicat ipse unde discernamus (Homil. VI, 11) – Важкі справи він поклав на нас, брати мої, благом є для нас, що він повинен сам сказати, як ми маємо розрізняти.

Bonum tibi est ut ipse regat, et ipse ducat (Homil. VII, 2) – Благом для тебе є, що сам повинен управляти і сам повинен вести.

Dilige, et quod vis fac: sive taceas, dilectione taceas; sive clames, dilectione clames; sive emendes, dilectione emendes; sive parcas, dilectione parcas: radix sit intus dilectionis, non potest de ista radice nisi bonum existere (Homil. VII, 8) – Люби і роби, що хочеш, чи будеш мовчати, будеш мовчати через любов чи кричиш через любов, чи зцілиш, зцілиш любов’ю, чи збережеш любов: корінь буде в середині любові, не зможеш, бо цей корінь без блага не існує.

З наведених прикладів ми бачимо, що лексема “*bonum*” – це власне благо, яке ми отримуємо будучи з Богом, живучи праведним життям.

Крім значення “*благо*”, дана лексема вживається також у значенні “*добро*”:

Bono implendus es, funde malum. (Homil. IV, 6) – Добром ти маєш бути наповнений, відкинь зло.

Numquid hoc voluit dicere, ut quaecumque bona facimus, abscondamus ab oculis hominum, et timeamus videri? (Homil. VIII, 2) – Невже це він хотів сказати, що це, що добро робимо, нам треба сховати від очей людей і боятися, що може бути побачене?

Noli ergo ad laudem tuam operari quod bonum agis, sed ad laudem illius a quo habes ut bonum agas (Homil. VII, 2) – Не через похвалу твою робиш, що робиш добро, але для похвали того, від якого маєш робити добро.

Похідним від іменника “добро” є прикметник “добрий”, який також бачимо у “Проповідях” для позначення добра як “блага” для самої людини чи ближнього, отже, стикаємось із такими словосполученнями:

“*opera bona*” – **добрі справи**

Omnia opera bona quae vult facere caritas et facit, agitatur contra superbia, et quasi ducit equos suos (Homil. VII, 9) – Всі добрі справи, які благодійність бажає робити і робить; діє проти гордості, ніби веде своїх коней.

Nam si opera nostra abscondere debemus bona, ne videantur ab hominibus; ubi est illa sententia Domini in eo sermone quem habuit in monte? (Homil. VII, 2) – Бо, якщо ми повинні приховувати свої добрі справи, щоб їх не бачили люди, де є ця думка Господа в його проповіді, яку він виголосив на горі?

“*Fructus bonus*” – **добрі плоди**

Non erat in Paulo radix illa caritatis, unde omnes boni fructus procedebant? (6; 6) – Не було в Павла кореня той милості, звідки усі добрі плоди виходять.

Quisquis ergo habuerit caritatem fraternam, et coram Deo habuerit, ubi Deus videt, corque eius interrogatum sub iusto examine, non ei aliud responderit, quam germanam ibi esse radicem caritatis, unde boni fructus existant; habet fiduciam apud Deum, et quidquid postulaverit, ab eo accipiet, quia mandata eius servat (Homil. VI, 4) – Кожен, хто буде мати братську любов і буде мати перед Богом, де Бог бачить, і серце його запитане під час справедливого випробування, ніхто інший не відповість, ніж справжній корінь благодійності, де є добрі плоди; що має надію на Бога, і що б він не просив від нього – отримає, тому що зберігає його заповіді.

Лексема “**благодієвий**”, “той, який шанує Бога”, “той, який боїться Бога [14, с. 43–46]”, яку вжито у тексті “Проповідей”, в українській мові має спорідненість з іменником “**благо**”, зате в латинській мові її не помітно, оскільки зображена словом “**pius**”:

Pii homines et misericordes, multum dolent occisum esse Christum, et occidunt in hominibus Christum! (Homil. II, 3) – **Благодієві** люди і милосердні, вони дуже сумували, що Христос був вбитий і в людей вони убивають Христа.

*Timebat enim ne veniret Christus, et inveniret impium quem damnaret; desiderat ut veniat, quia inventurus est **pium** quem coronet* (Homil. IX, 2) – Після того, як він побоювався, що Христос має прийти і знайти в ньому нечестивих, яких він мусить осудити; бажав, щоб він прийшов, який має прийти, щоб увінчати **благодієвих**.

*Totus mundus christianus, et totus mundus impius; per totum enim mundum impii, et per totum mundum **pium**: illi illos non cognoscunt* (Homil. IV, 4) – Весь християнський світ і весь безбожний світ; через весь християнський світ і світ **благодієвий**.

Бачимо, що зазначену вище лексему в українській мові уживають водночас і як самостійну мовну одиницю, і як частину складних слів. У “Проповідях” Августина що лексему простежуємо лише трічі.

Загалом функціонально-семантичне поле концепту “*благо*” охоплює варіантні значення: *любов, добро, щастя, милість, ласка, краса, радість, милосердя, доброчесність*. Причому ядро концепту в тексті «Проповідей» вербалізується лексемами “*добро*” і “*милість*”.

Крім лексем “*добро*” та “*милість*”, у тексті “Проповідей” бачимо такі лексеми на позначення любові:

“*dilectio*”

Qualis dilectio fraterna est, qualis apparuit in istis? (Homil. I, 12) – Яка братська любов є, яка з’являється в цих особах?

Interroga cor tuum, si est ibi dilectio fratris, securus esto. Non potest esse dilectio sine Spiritu Dei (Homil. VI, 10) – Запитай своє серце, якщо там є любов брата, будь спокійний. Не зможе бути любов без Духа Бога.

Цю лексему застосовують тоді, коли йдеться про любов до ближнього, про братську любов, про любов до Бога. І таку любов Августин називає “*досконалою*” – “*dilectio perfecta*”:

Qui autem, inquit, servaverit verbum eius, vere in hoc perfecta est dilectio Dei (Homil. I, 9) – Але ж хто, він каже, збереже його слова, може в ньому є досконала любов Бога.

Quaerebamus enim, quae mandata, et ait: Qui autem servaverit verbum eius, vere in hoc perfecta est dilectio Dei. Attende Evangelium, si non est hoc mandatum: Mandatum, inquit, novum do vobis, ut vos invicem diligatis (Homil. I, 9) – Але запитували, які заповіді, і каже: які однак збережуть його слова, в ньому є досконала любов Бога. стеж за Євангелієм, якщо не є це заповідь: Заповідь, каже, нову даю вам, щоб ви взаємно любили один одного.

Ще одну лексему зі значенням “*любов*” – “*amor*” – уживають на позначення бажання, які збігаються з внутрішньою волею людини.

Duo sunt amores, mundi et Dei: si mundi amor habitat, non est qua intret amor Dei: recedat amor mundi et habitat Dei; melior accipiat locum (Homil. II, 8) – Є дві любові, – до світу та до Бога; якщо є любов до світу, не може увійти любов до Бога, нехай любов до світу звільнить, відійде і буде любов до Бога; нехай краще займе місце.

Volvit te amor mundi? tene Christum (Homil. II, 10) – Хіба любов світу не кружляє навколо тебе? Тримайся Христа.

Як бачимо, таку лексему найчастіше застосовують тоді, коли йдеться про якісь тимчасові блага, любов до земних речей.

Найпоширенішою лексемою в Августина на позначення любові є “*caritas*” – “*милість*”, “*любов*” чи “*благодійність*”.

Fixus in cruce erat, et in ipsa via ambulabat: ipsa est via caritatis: Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt (Homil. I, 9) – Він був розп’ятий на хресті, і він ішов цією самою дорогою: ця сама дорога є дорога благодійності: Отче, прости їм, бо не знають, що роблять.

Mementote in principio sermonis nostri, quia Epistola ista caritatem commendat: Deus lux est, inquit, et tenebrae in eo non sunt ullae (Homil. I, 5) – Пригадуєте на початку нашої промови, що це послання передає благодійність: Бог є світло, і немає жодної темряви в ньому.

Disciplina caritatis, fratres mei, robur, flores, fructus, pulchritudo, amoenitas, pastus, potus, cibus, amplexus, sine satietate est (Homil. X, 7) – Мистецтво любові, брати мої, сила, квіти, плоди, краса, приємність, їжа, пиття, хліб, обійми не є в достатній кількості.

Quantum in te crescit amor, tantum crescit pulchritudo; quia ipsa caritas est animae pulchritudo. (Homil. IX, 9) – Наскільки в тобі росте любов, настільки росте краса; тому що сама любов є краса душі.

Ця лексема позначає любов, яка спрямована до Бога і до вічного.

Крім лексеми “*bonum*”, в “Проповідях” Августина бачимо також похідні іменники від “*благо*”, а саме “*благодать*” – “*gratia*”; “*gaudium*” – “*радість*”; “*benevolentia*” – “*милість*”, “*доброзичливість*”; “*misericordia*” – “*милосердя*”:

... et tanta *gratia* in illo erat, ut manifestaretur eum habere caritatem? (Homil. VI, 5) – і така благодать була у ньому, що було виявлено, що він має любов (милість).

Ne sitis ingrati tantae gratiae illius, qui cum haberet Unicum, noluit illum esse unum; sed ut fratres haberet, adoptavit illi, qui cum illo possiderent vitam aeternam (Homil. VII, 14) – Будьте вдячні за його таку велику благодать, що хоча мав одного сина, не хотів бути одним; але що мав братів, прийняв тих, які з ним повинні мати життя вічне.

“*gaudium*” – “*радість*”

Plenum gaudium dicit in ipsa societate, in ipsa caritate, in ipsa unitate (Homil. I, 3) – Він каже, повний радості в цьому союзі, в цій милості, в цій єдності.

Noli contemnere; vide quid addat: Et societas nostra sit cum Deo Patre, et Iesu Christo Filio eius. Et haec, inquit, scribimus vobis, ut gaudium vestrum sit plenum Plenum *gaudium* dicit in ipsa societate, in ipsa *caritate*, in ipsa unitate (Homil. I, 3) – Не зневажай його; дивись, що він додає: І наше спілкування нехай буде з Богом Отцем і Ісусом Христом, Сином його. І це, – він каже, – ми пишемо вам, нехай ваша радість буде повною. Повна радість, він каже, в самому спілкуванні, в самому милосерді, в самій єдності.

“*benevolentia*” – “*милість*”, “*доброзичливість*”.

Sed amicitia quaedam benevolentiae est, ut aliquando praestemus eis quos amamus (Homil. VIII, 5) – Але дружба, яка є милістю, що одночасно ми виявляли тим, кого любимо.

Sola benevolentia sufficit amanti (Homil. VIII, 5) – Лише доброзичливість достатня тому, хто любить.

“*misericordia*” – “*милосердя*”

Opera misericordiae, affectus caritatis, sanctitas pietatis, incorruptio castitatis, modestia sobrietatis, semper haec tenenda sunt (Homil. VIII, 1) – Роботи милосердя, прихильності милосердя, святість благочестя, цілісність непорочності, скромність міри, завжди повинна бути досягнута.

Не зважаючи на велику кількість лексем зі значенням “*благо*”, найбільш уживаною є у “Проповідях” Августина – “*bonum*”, цю лексему вживають на позначення благ матеріальних та духовних. Крім лексеми “*bonum*”, у тексті “Проповідей” бачимо лексеми *amor*, *dilectio* – любов; *bonum* – добро; *caritas*, *benevolentia* – милість; *gratia* – благодать; *gaudium* – радість; *misericordia* – милосердя.

Концепт “*благо*” належить до найважливіших категорій, які викликають особливий інтерес для дослідження. Адже благо є однією з найвищих цінностей буття, з важливих моральних категорій. Поняттям “*благо*” оцінюють усі морально-позитивні явища дійсності, у тім числі різні види діяльності, поведінки, окремі вчинки та особисті риси індивіда. Тому загальнооцінні одиниці мають універсальний характер, оскільки репрезентують знання про загальну оцінку – благо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Вежбицкая А. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с. 2. Змійова І. В. Лінгвокогнітивні характеристики засобів вербалізації концепту ДОБРО в англійській мові / І. В. Змійова – Дис... канд. наук : 10.02.04. –

2006. 3. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филол. науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72. 4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Вологодград : Перемена, 2002. – 477 с. 5. Карасик В. И. Иная ментальность / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с. 6. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : монография / Н. А. Красавский. – Волгоград : Перемена. 2001. – 495 с. 7. Латинско-русский словарь: около 200 000 слов и словосочетаний / за ред. Дворецкого И. Х. ; 7-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 2002. – 846 с. 8. Майоров Г. Г. Формирование средневиковой философии / Майоров Г. Г. – М. : Мысль, 1979. – 318 с. 9. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр “Академия”, 2001. – 208 с. 10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля–К, 2006. – 352 с. 11. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Школа “ЯРК”, 1997. – 824 с. 12. Полный церковно-славянский словарь (со внесением в него важнейших древне-русских слов и выражений) // сост. священник, магистр Григорий Дьяченко. – М. – 1993. – 1 900 с. 13. Хегглунд. Б. История теологии / Б. Хегглунд. ; – пер. с швед. – СПб. : Светоч, 2001. – 370 с. 14. David K. Naugle, Th.D., Ph.D. St. Augustine’s Concept of Disordered Love and its Contemporary Application / Naugle David K. – Southwest Commission on Religious Studies, Theology and Philosophy of Religion Group. – March 12. – 1993. – 22 p. 15. Oxford Latin Dictionary / ed. P. G. V. Glare. – Oxford University press, 1968. – 2 150 p. 16. Wayan Muller. The concept of the Summum Bonum according to Christian Ethics / Muller Wayan. – Christian Ethics, Summer session, W.L.S. – 1975. – 6 p.

Стаття надійшла до редколегії 03.07.2015 р.

Прийнято до друку 14.09.2015 р.

VERBALIZATION OF THE CONCEPT “WEAL” IN EARLY CHRISTIAN PROSE (BASED ON “HOMILIES” BY ST. AUGUSTINE)

Marianna Voytsitska

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: marianna_vtst@yahoo.com*

This article deals with the linguistic representation of concept “weal” in the “Homilies” by Augustine. It is established that this concept is complicated in its nature, covering a number of microconcepts. The lexemes with the help of which the mentioned concept is actualized have been considered.

Keywords: Homilies, St. Augustine, blessing, concept, lexeme, weal .